

SZEMLE

**TÓTH PIROSKA ANNA: KORTÁRS VÁROSI GYERMEKFOKLÓR.
„ELMÉLET” ÉS „GYAKORLAT” A BUDAI GYERMEKEK JÁTÉK- ÉS
SZÖVEGHASZNÁLATÁBAN. MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG, 2024.**

Smid Bernadett: Aki komolyan vette a gyerekeket

A hatéves kislányom, aki most első osztályos, a minap lelkesen nekem szegezte a kérdést: „Anya, te félnél egy ekkora kutyától?” Közben nagy mosollyal az arcán, a hüvelyk- és a mutatóujját a magasba emelte, úgy, hogy egymástól a lehető legkisebb távolságra helyezkedjenek el. Persze, folklorista énem azonnal gyanút fogott, hogy „itt van a kutya elásva”, valószínűleg minden vágya az lehet, hogy engem beugrasson, mégis szerettem volna próbára tenni. Ezért párbeszédbe kezdtem vele, hogy megtudjam, harap-e ez a miniatűr kutya, vagy szerinte veszélyes-e. Persze ezzel azonnal tönkretettem az ő módját, és már félre is fordult. Szerencsére van egy öccse, aki bátor és rendíthetetlen, úgyhogy azonnal rávágtá, hogy ő bizony nem, egy percig sem félné egy ekkora kutyától. Erre a kislányom hirtelen összecsapta az öccse arca előtt a két kezét, és gurgulázó nevetéssel vetette oda neki, hogy „pislogtál”, úgyhogy „mégis félnél egy ekkora kutyától”. Utána még hosszú percekig ugyanezt játszották egymással, immár felváltva, egymásra licitálva, az ujjaskáikkal számtalan mikromilliméternyi kutyát megelevenítve. Hosszú percekig elmerültek ebben az új,

közös élményben. Ahogy néztem őket, eszembe jutott, hogy egyre ritkábban nyitjuk a szemünket az ehhez hasonló gyermeki megnyilvánulásokra.

Manapság általános rosszérzés uralkodik rajtunk a kortárs kultúrával kapcsolatban, amit előszeretettel vetítünk ki a gyermekeinkre, unokáinkra is. Ez a melankólia és szorongás részben a felgyorsult digitalizáció, részben a mindennapokban is érezhető klímaváltozás miatt egyre csak erősödik. És a saját magunk által is használt világ kényszerűnek megélt jelenségeit is mintha jobban észrevennénk – sőt számon kérnénk – a legfiatalabb generáción, a játékaikon, a tevékenységeiken. Ehhez adódik a néprajztudomány diszciplínájának „a 25. órában vagyunk” érzése, a veszteség, a megkésett-ség, a fenyegetettség régről ismert hagyatéka.

A gyermekfolklór eddig egy olyan kutatási terület volt, ahol a szövegek közlésében sok esetben az értékközpontúság dominált. Vitathatatlan tény, hogy egyes játékdalszövegek történelmi személyek nevét őrzik, vagy töredékeket a szerelmi és a lakodalmi lírából, népi színjátékokból, de ez a fajta

zárványjelleg nem általánosítható a terület egészére. Abból kiindulva, hogy a gyermekek korábbi hagyományok szilánkjainak örzői, néhány korábbi kutató előszeretettel tette láthatatlanná a gyerekfolklor „sötét oldalát”, a „romlott”, trágár szövegek figyelmen kívül hagyásával, ezzel a gesztussal párhuzamosan általános értékvesztést, értékválságot kiáltva. Ez a kötet azonban, amelyről szeretnék beszámolni, több szempontból más, mint a témában megjelent munkák általában, néhány kiemelkedő kivételtől eltekintve. A szerzője, Tóth Piroska Anna mélyre néz és lát is, és ezzel párhuzamosan levetkőzi a mindannyiunkra többfelől nehezedő nyomást, és a kortárs gyermekfolklor értékítéletek nélküli bemutatására törekszik. A kötet kiindulópontja és hatalmas erénye, hogy bizakodó. Elfogadja, hogy a világ változik, és ezzel összhangban a gyermekek folklorja is dinamikus jelenség.

A szerző amellet foglalt állást, hogy a folklor, a hagyomány nem egy üvegketrecbe zárt, kimerevített állapot – amelyre olykor-olykor meghatódottan ránézünk, felcímkezzük, rákötünk egy pántlikát, és a jelen sivárságán sajnálkozva, áhítattal hajolunk fölé –, hanem egy megújulásra képes, áramló anyag.

A magyar kutatók között is akadtak, akik hasonló szemlélettel fordultak a gyermekek tudása felé, Tóth Piroska Anna pedig ezt nagy gondal érvényesíti a gyakorlatban. Az általa választott terminus – a *folklor* szó analógiájára megalkotott *child-lore* kifejezés – is ezt előlegzi meg: a gyermekkor folklor tudását teszi meg a vizsgálat tárgyává, és a mélyebb megértést tüzi ki

céljával. A hasonló magyar kutatási attitűdöket is szem előtt tartva, a kötet a kortárs városi gyermekfolklorból felgyűjtött szövegeket, mozgások és szellemi játékokat, hiedelmeket, szokásokat mutatja be, hat évig tartó saját gyűjtés, terepmunka alapján. Tehát az, aki a kötetet a kezébe veszi, nem egy egyszerű szöveggyűjteményt kap, nemcsak bepillanthat egy kimerevített világba, hanem egy csapásra a szerző társa lehet abban, hogy megértse a gyermekfolklor valós működését, a játék idejét, helyét, és felismerje az alkotókészség megnyilvánulását.

A kötet erénye, hogy megjelenik benne a gyermeki kreativitás mint újszerű vizsgálati kategória. Emögött a felismerés mögött az a gondolat áll, hogy a gyerekfolklor nem ismerhető meg mélységeiben és a maga teljességében, ha úgy tekintünk rá mint egy korábról átöröklött, didaktikus és mozdulatlan színtérre. Mint egy olyan helyre, ahol a folyó lerakja a hordalékát, aztán tőle függetlenül zubog tovább. Ahogy a kötetben bemutatott anyag is bizonyítja, a mai városi gyermekek folklorja ketősséget mutat: amellet, hogy egy korábbi tudást őriz, egyúttal egy dinamikus, rendkívül eleven, folyton mozgásban, változásban lévő, komplex anyagot foglal magába. Hiszen a gyermek reflektál a külvilágra, meg akarja érteni a felnőttek dolgait. Így a gyermekfolklorban nemcsak „rég” elemek őrződtek meg, nem csupán a hagyományokhoz való ragaszkodás, a korábbi ismeretek megtanulása és megőrzése jellemzi, hanem az újítás, az improvizáció is a sajátja. A felnőttektől tanult és átöröklött játékok csak az egyik rétegét alkotják a gyermekfolklornak,

a folklor, a hagyomány
nem egy üvegketrecbe zárt,
kimerevített állapot – amelyre
olykor-olykor meghatódottan
ránézünk

ám emellett megjelenik bennük az a szemlélet is, ahogyan a gyerekek az őket körülvevő világot látják. Azontúl, hogy tükröt tartanak a kortárs kultúrának, hozzá is tesznek valamit, a saját világukhoz igazítják a szövegeiket, játékaikat: számíthatunk bennük például reklámszövegekre, kortárs politikusok nevére. A kötetet kézbe véve akár napjainkhoz köthető sztárookra és hősökre is rábukkanhatunk. Tehát Tóth

Piroska Anna már gyűjtőként sem várta azt a gyermekvilágtól, hogy függetlenül legyen attól a

valóságtól, amelyet mi teremtetünk, amelybe mi szocializáljuk a gyermekeinket, amelyet mi is jól-rosszul használunk, ahol a mindennapjainkat éljük. Ez a szemlélet pedig szintén a gyermekek folklórjának mélyebb megértését szolgálja.

A kötet, a jelen világot konstruktívan szemlélve, túllép a prúd látásmódon is, és észreveszi, hogy a „hagyományos” gyermekfolklór sem volt mentes a trágárságtól és az agresszió különféle megnyilvánulásaitól, és amellett foglal állást, hogy a mai gyermekjátékok, még ha tartalmaznak is trágárságot és agressziót, nem jellemezhetőek egyöntetűen ezekkel a jegyekkel.

A kötet másik erénye, hogy városi és kortárs anyagot vizsgál, és az értelmezést nemzetközi, összehasonlító szemléletben, keretben végzi el. A kortárs gyermekfolklór témájában hazánkban ilyen részletes vagy ehhez fogható kutatás eddig még nem készült, és a merítés is hatalmas: az anyagot a szerző egy budai zöldövezeti kerületben, azon belül elsősorban iskolaudvarokon, parkokban, köztereken gyűjtötte. Tóth Piroska Anna 2010 és 2016 között végzett megfigyelést a budai gyerekek körében, és vett fel velük interjúkat, de a gyűjtő saját

gyermekkori tapasztalatai és az ő kortársaival készült interjúk révén 1990-es évekből származó anyag is bekerült a gyűjteménybe. A kötet számszerűen 221 szöveget és 146 játékot tartalmaz. A szövegek esetében elsősorban a rímes mondókákra, dalokra, valamint a játékokhoz kapcsolódó szövegekre számíthat az olvasó. A játékokat tekintve pedig a szerző – és ezt szintén a kötet ére-

nyeként említem – leginkább az udvari szabad játékokra volt kíváncsi, amelyekre szünetekben, illetve hosszabb időtartamban délután, a nap-

közi során van a gyermekeknek lehetőségük.

Szintén szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a szerző milyen nagyfokú érzékenységgel rendelkezik. Enélkül egy ilyen nagyszerű anyag össze sem állhatott volna. A kötetben szereplő fotók is azt bizonyítják, hogy a szerzőt társként fogadták el a gyerekek, valódi résztvevő volt, jelenlétével nem feszélyezte őket. Belső megfigyelőként, bizalmi helyzetből gyűjtethett. Látszik, hogy olyan gyűjtőről van szó, akit a vizsgált gyerekek szeretnek, és aki hosszú éveket töltött közöttük, tisztelettel és szeretettel, légysággal, valamint a megértés vágyával közelített az ő világukhoz. A szerző a gyűjtés hat éve alatt tehát egyúttal hiteles, értő beszélgetőtársa volt a gyerekeknek. Képzelnék csak el azt a helyzetet, amikor a gyűjtőt a közeg örömmel befogadja; amikor az e közegben otthon lévő gyerekek nem érzik, hogy meg kell felelni, leckét kell felmondani, hanem egyenrangú játszótársként tekintenek rá. Ezzel megszűnik a távolság, nincs igazodni akarás, és sokkal mélyebb kutatómunkára kerülhet sor, megvalósulhat a szövegek kontextusának feltárása is. Ebben is egyedülálló ez a kötet.

egyúttal hiteles, értő beszélgetőtársa volt a gyerekeknek

Ami az anyag értelmezését illeti, szeretném kiemelni, hogy nemcsak az összeállított szöveg tár, hanem a hozzá kapcsolódó értelmező próza is sűrű és jelentőségteljes. Amit korábban szöveggént, variánsok soraként értelmezett a folklorisztika, itt funkcionalitásában bemutatva jelenik meg. Tóth Piroska Anna elsőként ír le a magyar nyelvterületről olyan játékokat, amelyeket a nemzetközi szakirodalomból jól ismerhetünk, de a magyar kutatók nem fordítottak rá kellő figyelmet. Ilyen például a valamilyen betegséget, fertőzést átadó játéktípus (pl. a leprajáték), amely Piroska megfigyelése szerint a harmadik osztály körül jelenik meg a gyerekek játéka során: az esetek többségében egy fogócskaszzerű játék, a lényege az, hogy a fertőzöttnek kikiáltott gyermek továbbadja, amit kapott. Ennél a játéknál, ahogy sok másnál is, a szerző olyan gondolatokat fogalmaz meg, amelyek túlmutatnak a pusztá leíráson: a gyermekek egymás iránti bírálatának, a nemek közötti érintkezés szabályozásának kontextusaira, az egymás közötti szimpátia és szolidaritás áramlására, a barátság gesztusaira is odafigyel, a gyermekek csoportdinamikája, érzelmszabályzása is érdekli a játékokban.

a barátság gesztusaira is odafigyel, a gyermekek csoportdinamikája, érzelmszabályzása is érdekli a játékokban

Rákérdez, hogy céljaikban, formájukban és használatukban hogyan különböznek egyes játékok a fiúknál és a lányoknál, a különböző korcsoportok hogyan vonják be a felnőtteket a játékba, illetve hogyan kerülnek át a különböző játékok egyik nemtől a másikhoz, például a jól ismert ugróiskola, amely csak az utóbbi évtizedekben szerepel „lányos játékként” a szakirodalomban.

Rákérdez többek között arra is, hogy van-e összefüggés a gyermekek lelkiállapota, pillanatnyi hangulata, érzései és aközött, hogy milyen játékot „vesznek elő”, hogyan befolyásolja a rendelkezésre álló idő és tér a gyermek-

folklór alakulását. Ez csak néhány példa arra, milyen érzékenyen és alázattal fordul az anyaga és a gyermeki világ felé a szerző. Tóth Piroska Anna komolyan veszi a gyerekeket. Értékítéletektől mentesen közelíti meg és vizsgálja közel két évtized anyagát, és józan módon távol tartja magát a korunk és diszciplínánk generálta általános rossz közérzettől is.

Ebben a kötetben egy tudományos és értő vizsgálatról van szó; a szerző a folklóranyagot a maga élő valóságában akarja látni és láttatni.

Pillanat Péterffy András 1980-as Iskolapéllda c. dokumentumfilmjéből
Operatőr: Kurucz Sándor